
TYKUSIS
AMERIKIETIS

Brangieji Renè ir Fuong,

aš prašiau leidimo dedikuoti Jums šią knygą ne vien laimingų Saigono vakarų, praleistų su Jumis per pastaruosius penkerius metus, atminimui, bet dar ir dėl to, kad taip begėdiškai pasisavinau Jūsų butą savo veikėjams apgyvendinti, taip pat Jūsų vardą, Fuong, grynai skaitytojų patogumui, nes jis paprastas, gražus ir lengvai tariamas, o to negalima pasakyti apie kitus Jūsų krašto moterų vardus. Jūs abu suprasite, kad daugiau nieko nepasisavinau, o mano aprašytųjų žmonių visai nebuvo Vietname. Pailas, Greindžeris, Fauleris, Vigo, Džou – jie neturi prototipų Saigone arba Hanojuje, o generolas Tche žuvo: kalbama, kad jis buvo nušautas į nugarą. Net istoriniai įvykiai čia sumaišyti. Pavyzdžiui, didžioji bomba prie Continental viešbučio sprogo anksčiau, o ne vėliau už dviračių bombas. Bet aš nepaisau tokių menkų nesutapimų. Juk tai apysaka, o ne istorija, taigi tikiuosi, kad šis kūrinys apie kelis mano sumanytus veikėjus padės Jums praleisti vieną karštą vakarą Saigone.

Jus mylintis
Graham Greene

PIRMA DALIS

Ketvirtas skyrius

I

NUO KATEDROS VARPINĖS MŪŠIS atrodė vaizdingai, sustingęs kaip anglų ir būrų karo panorama sename *Illustrated London news* numeryje. Lėktuvas parašiutais mėtė atsargas atkirštam postui keistuose kreidiniuose, vėjų nugairintuose kalnuose Anamo pasienyje; kalnai buvo panašūs į pemzos krūvas. Lėktuvas suko ratus, nuolat grįždamas į tą pačią vietą, todėl atrodė, kad jis nejudą, o parašiotai irgi sklendė vis ten pat – tarp lėktuvo ir žemės. Lygumoje tolydžio griaudėjo pabūklai, kilo dūmai, tiršti ir neperregimi kaip kietas akmuo, o liepsnos turgaus aikštėje, kur švietė saulė, atrodė visai blyškios. Mažutės parašiotininkų figūrėlės vorele ėjo išilgai kanalų, bet iš tokio aukščio ir jos atrodė nejudančios. Net kunigas, sėdįs varpinės kampe ir sklaidęs brevijorių, nė sykio nekrustelėjo. Iš tolo karas atrodė nudailintas ir tvarkingas.

Atplaukiau prieš auštant desantiniu laivu iš Namdinio. Išlipti prieplaukoje negalėjome, nes ji buvo atkiršta prieš, kuris supo miestą šešių šimtų jardų žiedu, ir laivas sustojo prie liepsnojančios turgaus aikštės. Ugnies apšviesti mes buvome geras taikinys, bet kažkodėl niekas į mus nešaudė. Buvo visai tyku, tik degdamos šniokštė ir treškėjo krautu-

vėlės. Girdėjau kaukšint senegaliečio sargybinio žingsnius krantinėje.

Aš gerai pažinojau Fat Djemą dar anksčiau, prieš ataką – viena ilga gatvė, apstatyta medinėmis krautuvėlėmis, kas šimtas jardų rasdavai kanalą, bažnyčią ir tiltą. Vakaris gatvė būdavo apšviesta tik žvakėmis arba mažomis aliejinėmis lempelėmis (elektra Fat Djeme tebuvo prancūzų karininkų būstuose), dieną naktį gatvėje triukšmingai knibždėdavo žmonės. Keistu viduramžių papročiu valdomas ir globojamas feodalo vyskupo, anksčiau tai buvo judriausias miestas šalyje, o dabar, kai aš išlipau iš laivo ir ėjau į karininkų namą, jis atrodė išmiręs. Akmenų nuolaužos ir stiklų šukės, sudegusių dažų ir tinko kvapas, tuščia gatvė kiek tik užmattai priminė man vieną Londono magistralę anksti rytą po oro pavojaus; rodos, tuojau pat pamatysi plakatą „Nesprogsi bomba!“

Karininkų namo priekinė siena buvo susprogdinta, o pastatai kitoje gatvės pusėje – vieni griuvėsiai. Plaukiant upe iš Namdinio, leitenantas Pero papasakojo, kas čia atsitiko. Jis buvo rimtas jaunuolis, masonas, ir jam atrodė, kad visa tai yra bausmė už jo bičiulių prietaringumą. Fat Djemo vyskupas buvo nukeliavęs į Europą ir iš ten parsivežė Fatimos Dievo Motinos kultą: kaip tiki Romos katalikai, Nekaltoji Mergelė kartą buvo pasirodžiusi trejetui portugalų vaikų. Grįžęs iš Europos, vyskupas pastatė jos garbei grotą netoli katedros ir kiekvienais metais rengdavo šventę su procesija. Jo santykiai su pulkininku, vadovaujančiu prancūzų ir vietnamiečių kariuomenei, buvo įtempti nuo to laiko, kai valdžia išvaikė vyskupo samdomąją kariuomenę.

Šiais metais pulkininkas, kuris truputį prijautė vyskupui, nes kiekvienam iš jų sava šalis buvo svarbesnė už katalikybę, pasiėgė labai draugiškai – su visais vyresniaisiais karininkais jis ėjo procesijos priekyje. Didesnės minios, susirinkusios pagerbti Fatimos Dievo Motiną, niekad nebuvo Fat Djeme. Net daugelis budistų – maždaug pusė gyventojų – negalėjo praleisti tokios progos, o ir tie, kurie netikėjo jokia dievo, vis dėlto vylėsi, kad šios bažnytinės vėliavos, smilkyklės ir auksinė monstrancija apsaugos jų namus nuo karo. Vyskupo dūdų orkestras (visa, kas liko iš jo kariuomenės) vedė procesiją, o prancūzų karininkai, pulkininko įsakymu pamaldžiai nusiteikę, kaip berniukai iš bažnyčios choro, žengė pro vartus į šventorių, pro baltą Viešpaties statulą, stovinčią priešais katedrą mažo ežeriuko salelėje, pro varpinę su išskleistais rytietišku stogų sparnais ir įėjo į medžio drožiniais išpuoštą katedrą su milžiniškomis ištisinių rąstų kolonomis ir raudonai lakuotu altorium, kuris atrodė veikiau budistiškas negu krikščioniškas. Žmonės plaukė iš kaimų, išsimėčiusių tarp kanalų, primenančių olandišką kraštovaizdį, kur vietoj tulpių matėsi žali ryžių daigeliai ir auksiniai javai, o vietoj vėjo malūnų – bažnyčios.

Niekas nepastebėjo vietminiečių agentų, įsimaišiusių į procesiją, ir tą naktį, kai pagrindiniai komunistų batalionai traukė į Tonkino lygumą kreidinių kalnų perėjomis, iš aukštutinių postų, bejėgiškai stebimi prancūzų, pirmieji būriai smogė į Fat Djemą.

Dabar, po keturių dienų, parašutininkų pastangomis priešas buvo atstumtas nuo miesto per pusę mylios į visas puses. Tai buvo pralaimėjimas; žurnalistams įeiti uždraus-

ta, telegramų siųsti negalima, nes laikraščiai turi skelbti tik pergales. Valdžia būtų sulaikiusi mane Hanojuje, jei būtų žinojusi mano ketinimus, bet juo toliau vyriausiasis štabas, tuo menkesnė kontrolė, o pirmojoje fronto linijoje jūs visada būsite mielas svečias – kas vyriausiajai valdžiai Hanojuje reiškia grėsmę, pulkininkui Namdinyje – nedidelį nerimą, fronto leitenantui tai vieni juokai, prasiblaškyimas, ženklas, kad juo domisi užfrontėje. Taigi kelias palaimintas valandas jis gali pasipuikuoti ir pats pamatyti savuosius, sužeistus ir mirusius, apgaubtus melagingu heroizmu.

Kunigas užvertė brevijorių ir tarė:

– Na, baigėme.

Jis buvo europietis, bet ne prancūzas, nes vyskupas nebūtų pakentęs prancūzo kunigo savo vyskupijoje. Jis tarė atsiprašydamas:

– Matote, tenka kopti net čionai, jei nori bent valandėlę pailsėti nuo tų vargšų žmonių.

Atrodė, kad pabūklų trenksmas artėja, o gal priešas pagaliau ėmė atsišaudyti. Priešo negalėjai lengvai aptikti; frontų buvo net keliolika – tarp kanalų, tarp sodybų ir ryžių laukų, ir visur galėjo tykoti užsimaskavęs priešas.

Čia pat, apačioje, stovėjo, sėdėjo ir gulėjo visi Fat Dje-mo gyventojai. Katalikai, budistai, pagonys; visi susipakavo brangiausią savo turtą – virykles, lempas, veidrodžius, spintas, kilimėlius, šventus paveikslus – ir susirinko katedros šventoriuje. Čia, šiaurėje, sutemus labai šalta, o katedra jau pilnutėlė; kitos pastogės nebuvo. Net varpinės laiptų kiekviena pakopėlė buvo užimta, o pro vartus vis ėjo ir ėjo žmonės, nešini vaikais ir visokiais namų rakandais. Jie vylėsi

nepaisydami, kokio buvo tikėjimo, kad čia bus apsaugoti. Mes pamatėme jaunuolį vietnamietiška uniforma, su šautuvu, besigrūdantį per minią; jį sustabdė vienas kunigas ir atėmė šautuvą.

Kunigas, sėdintis šalia manęs, paaiškino:

– Mes esame neutralūs. Čia Viešpaties namai.

Aš pamaniau, kad Dievo Karalystė labai keista ir skurdi – nusigandę, sušalę, išalkę žmonės. „Nežinau, kaip reikės juos išmaitinti“, – pasakė kunigas; man atrodė, kad kiekvienas žymesnis karalius susitvarkytų geriau. O paskui pamaniau – kaip danguje, taip ir ant žemės: juk pačių galingiausių valdovų šalyse anaipol negyvena patys laimingiausi žmonės.

Apačioje jau pasirodė mažučiai prekystaliai. Aš pasakiau:

– Labai panašu į milžinišką mugę, tik nėra nė vieno linksmo veido.

– Praėjusią naktį buvo baisiai šalta. Kad jie neužplūstų vienuolino, laikom uždarę vartus.

– O pas jus viduje šilta? – paklausiau.

– Nelabai. Ten nebūtų vietos net ir dešimtadaliui tų žmonių, – kalbėjo jis. – Aš žinau, ką jūs galvojate. Juk labai svarbu, kad nors keli iš mūsų nesusirgtų. Fat Djeme tik viena ligoninė, o slaugės – mūsų vienuolės.

– Chirurgą turite?

– Aš darau viską, ką galiu.

Tik tada pamačiau, kad jo sutana aptaškyta krauju. Jis paklausė:

– Jūs ieškojote čia manęs?

– Ne. Tenorėjau pasidairyti.

– Paklausiau, nes vakar vakare čia atėjo vienas žmogus išpažinties. Matote, jis truputį nusigando pamatęs, kas dedasi ten, prie kanalo. Negalima jo smerkti.

– O ten labai blogai?

– Parašiutininkai apšaudė juos kryžmine ugnimi. Vargšai. Aš pamaniau, kad jums taip pat labai sunku.

– Aš ne Romos katalikas. Ir manau, kad vargu ar galima pavadinti mane krikščioniu.

– Keista, ką baimė žmogui padaro.

– Man nieko nepadarys. O jeigu aš ir tikėčiau kokį nors dievą, vis tiek nepakęščiau minties apie išpažintį. Klūpoti ant kelių toje jūsų būdelėje! Atskleisti save kitam žmogui. Atleiskite, tėve, bet man tai atrodo nenormalu... tiesiog nevyriška.

– O, – nuolaidžiai tarė jis. – Jūs turbūt geras žmogus. Matyt, jums niekada neteko daug atgailauti.

Pažvelgiau į bažnyčias, eilėmis išsirikiavusias tarp kanalų, į jų pusę. Iš vieno bokšto žybtelėjo ugnis. Aš pasakiau:

– Ne visos jūsų bažnyčios laikosi neutralumo.

– Kitaip neįmanoma, – pasakė jis. – Prancūzai sutiko ne-liesti tik katedros šventoriaus. Daugiau tikėtis mes negalim. Ten, kur jūs žiūrite, yra svetimšalių legiono postas.

– Eisiu. Likite sveiki, tėve.

– Keliuokite su Dievu. Linkiu sėkmės. Saugokitės snaiperių.

Turėjau grūstis per minią, kad galėčiau pro ežerėlį ir baltąją statulą su ištiestomis cukraus baltumo rankomis išeiti į ilgąją gatvę. Buvo matyti beveik per tris ketvirčius mylios į abi puses, ir visame tame plote, be manęs, buvo dar dvi

gyvos būtybės – du kareiviai su dengiamosios spalvos šalmais lėtai žengė tolyn gatvės pakraščiu, atstatę šautuvus. Aš sakau „gyvos“, nes vienas lavonas tysojo tarpduryje, o jo galva gulėjo tiesiai ant kelio. Musių zirzimas ir tolstantis kareivių batų girgždėjimas buvo vieninteliai garsai. Greit praėjau pro lavoną, nusukęs veidą į kitą pusę. Po kelių minučių apsidairęs pamačiau, kad likau vienut vienas su savo šešėliu, o aplinkui girdėjau tik savo paties žingsnius. Jaučiausi kaip taikinyš šaudykloje: dingtelėjo mintis, kad negreit mane pamintų iš čia, jei kas nors atsitiktų šitoje gatvėje; musės tikrai spėtų susirinkti.

Perėjęs du kanalus, pasukau į šoną taku, vedančiu į bažnyčią. Tuzinas vyrų maskuojamaisiais parašutininkų drabužiais sėdėjo ant žemės, o du karininkai žiūrinėjo žemėlapi. Aš priėjau prie jų, bet niekas neatkreipė į mane dėmesio. Vienas vyras su ilga radijo imtuvo antena tarė:

– Dabar galime eiti.

Ir visi atsistojo. Netaisyklinga prancūzų kalba paklausiau, ar galiu eiti drauge. Šiame kare europietis turėjo didelį privalumą – jo veidas karo lauke atstojo pasą. Niekas negalėjo įtarti, kad europietis yra priešo agentas.

– Kas jūs? – paklausė leitenantas.

– Aš rašau apie karą, – atsakiau.

– Amerikietis?

– Ne, anglas.

Jis pasakė:

– Čia nedidelis žygis, tačiau jeigu norite eiti su mumis... – ir ėmė trauktis nuo galvos plieninį šalmą.

– Ne, ne, – tariau aš, – šalmai kovotojams.

– Kaip norite.

Mes patraukėme už bažnyčios vorele – leitenantas pirmas – ir stabtelėjom prie vieno kanalo, kol kareivis su radijo imtuvu susisieikė su patruliais abiejuose flanguose. Minos lėkė virš mūsų galvų ir sproginėjo kažkur toliau. Už bažnyčios prisidėjo daugiau žmonių, ir dabar mūsų buvo apie trisdešimt vyrų. Leitenantas, bakstelėdamas pirštu į žemėlapi, tyliai paaiškino man:

– Pranešė, kad tame kaime jų trys šimtai. Gal šiai nakčiai kaupia jėgas. Mes nežinome. Niekas dar jų neužtiko.

– Toli?

– Už trijų šimtų jardų.

Paskui radijo imtuvas gavo pranešimą, ir mes tylėdami žengėme toliau. Iš dešinės driekėsi tiesus kanalas, iš kairės – žemi krūmokšniai, laukai ir vėl krūmokšniai.

– Viskas aišku, – sušnibždėjo leitenantas, kai pakilome eiti, ir drąsindamas pamojavo ranka.

Už penkiasdešimties jardų išvydome kitą kanalą ir tilto likučius – vienintelį lentgalį be turėklų. Leitenantas mostelėjo mums išsisklaidyti, ir mes sutūpėme žvelgdami į nepažįstamą žemę, plytinčią už trisdešimties jardų anapus siauro lentgalio. Vyras sužiuro į vandenį, o paskui, tarytum pagal komandą, visi nukreipė akis į šalį. Iš karto nesupratau, ką jie ten pamatė, o kai pažvelgiau, pats nežinau kodėl, prisiminiau *Chalet* restoraną – moterimis persirengusius komikus, prisiminiau, kaip švilpė jaunieji kariai ir kaip Pailas pasakė: „Toks nepadorus reginys.“

Kanalas buvo pilnas lavonų; jis man priminė vieną airišką patiekalą, į kurį paprastai prideda per daug troškintos mėsos.

Lavonai gulėjo suvirtę vienas ant kito; viena galva, pilkšva ir beveidė, kaip katorgininko nuskustais plaukais, kyšojo iš vandens lyg plūduras. Kraujo nebuvo. Matyt, vanduo seniai jį nuplovė. Neįsivaizdavau, kiek jų ten gulėjo; turbūt, grįždami atgal, jie pateko į kryžminę ugnį, ir, man rodos, visi ant to kranto pamanėme, kad taip gali atsitikti kiekvienam.

Aš irgi nusukau akis; mes nenorėjome galvoti, kiek mažai tereiškiame, kaip greit, paprastai ir netikėtai ateina mirtis. Nors mano protas ir geidė mirties, aš bijojau jos kaip nekalta mergaitė meilės. Jau geriau mirtis ateitų laiku įspėjusi, kad aš galėčiau pasirengti. Kam pasirengti? Nežinojau, nei kam, nei kaip, o tik apžvelgiau tą nedidelį pasaulėlį, kurį netrukus turėčiau palikti. Leitenantas sėdėjo prie kario su radijo imtuvu, įsistebeilijęs į žemę tarp savo kojų. Prietaisas ėmė tarškėti įsakymus; atsidusęs, lyg iš miego prižadintas, leitenantas pakilo. Tų karių veiksmus siejo kažkoks keistas draugiškumas – atrodė, kad jie visi lygūs ir drauge dirba tą patį darbą nuo neatmenamų laikų. Niekas nelaukė nurodymų. Du vyrai žengė lentgalium, norėdami pereiti į kitą pusę, bet sunkūs ginklai išmušė juos iš pusiausvyros; jiems teko atsisėsti, apsižergti lentą ir stumtis po porą centimetrų. Kitas krūmuose, netoli kanalo, rado paslėptą plokščiadugnę valtį ir atitempė ją prie leitenanto. Šešiese sulipome į ją, vienas kartimi ėmė irtis į kitą krantą, bet valtis užplaukė ant kūnų sangrūdosi ir sustojo. Jis stūmėsi kartimi, besdamas ją į negyvėlių kratinį; vienas lavonas atitrūko ir, išsitiesęs visu ilgiu, ėmė plūduriuoti šalia mūsų valtys lyg vasarotojas prieš saulutę. Paskui mes vėl galėjome laisvai plaukti, o pasiekę kitą krantą išsikabarojom nė nežvilgtelėdami atgal.

Niekas nešaudė, ir mes likome gyvi; mirtis turbūt nuslinko prie kito kanalo. Kažkas už mano pečių labai rimtai pasakė:

– *Gott sei dank*.¹

Išskyrus leitenantą, daugelis iš jų buvo vokiečiai.

Netoli pamatėme sodybą. Leitenantas ėjo pirmas, glausdamasis prie sienos, o mes sekėme vorele per šešias pėdas nuo kits kito. Paskui vėl be jokios komandos vyrai išsisklaidė po sodybą. Gyvybė apleido šiuos namus, neliko net vištos, tik buvusiam gyvenamajam kambary ant sienos kabėjo dvi kokčios oleografijos, vaizduojančios Jėzų Kristų ir Dievo Motiną su kūdikiu – jie teikė europietišką išvaizdą visiems tiems apgriuvusiems būstams. Pats tuo netikėdamas, iš karto jautei, kuo tie žmonės tikėjo, jautei, kad čia gyveno žmonės, o ne pilki, sunykę numirėliai.

Per karą didžiumą laiko tenka sėdinti šen bei ten, dykinėti ir kažin ko lūkuriuoti. Nežinodamas, kiek laiko tau dar liko, manai, jog neverta leistis į kokius nors samprotavimus. Sargybiniai, seniai pratę prie savo darbo, užėmė postus. Jei kas nors priekyje sujudės – bus priešas. Leitenantas pasižymėjo kažką žemėlapyje ir pranešė apie mūsų padėtį per radiją. Stoją vidudienio tylą; net minos nesproginėjo, o padangėje nesimatė nė vieno lėktuvo. Vienas kareivis makalojo vytele purvyną sodybos kieme. Po valandėlės atrodė, kad karas mus visai pamiršo. Tikriausiai Fuong bus nušuntusi mano kostiumus į valyklą. Šaltas vėjas suko kieme šiaudelius, o vienas kareivis iš kuklumo patraukė už klėties nusilengvinti. Aš stengiausi prisiminti, ar sumokėjau britų konsului Hanojuje už butelį viskio, kurį jis man perleido.

¹ Dėkui Dievui (*vok.*).